

Necessities and Implications of Iran's Geopolinomic Strategy in the Context of Multi-neighborhood Policy

Fatemeh Soleimani Pourlak

Assistant Professor of International Relations, Department of Political Science, Chalous Branch, Islamic Azad University, Chalous, Iran.

Email: Fatemeh.soleimani_pourlak@mail.iau.ir

 0000-0001-7620-6396

Abstract

Introduction: Everyone acknowledges that Iran is located on the edge of the world's political map with its unique (but not unique) geographical features which entangle the territory with politics and economics in the framework of power and turn the (full-)neighborhood environment into an important variable in its foreign policy. This entanglement requires that Iran's geography-based foreign policy find a new meaning in the new conceptual framework of geopolinomics (instead of geopolitical/geoeconomics). Being aware of the need to avoid getting caught in the "geographic trap" that implies exaggerating and disregarding geographical coordinates, it must be acknowledged that Iran's unique geographical features act like a double-edged sword; they create both opportunities and challenges. Iran's neighbors are not only numerous but also diverse, with different historical and geographical opportunities and limitations, political tendencies, security concerns, economic structures and capabilities, and cultural tendencies. This plurality in the field of foreign policymaking requires implications that are reflected in the framework of neighborhood policy.

The article, emphasizing the feature of Iran's abundant-neighborhood, selects the concept of multi-neighborhood policy. This policy has strategic implications that include, on the one hand, the number of target countries in the neighborhood and, on the other hand, the issue of inter-neighborhood interaction. In other words, multi-neighborhood policy is based on the idea that Iran, due to its long borders with a large number of countries, is a member of several regions and sub-regions, and this feature gives it a multi-regional position. Based on the multi-neighborhood and multi-regional situation, the multi-neighborhood policy is defined not only in the center of the capital, but also in the four corners of Iran's geography. In addition to the target countries of the multi-neighborhood policy, the issues that are the focus of inter-neighborhood activism are also important. The geopolitical and geo-economic situation causes Iran to specify the subject of its activism towards its neighbors.

The aim of the article is to show the trajectory of Iran's foreign policy from the current situation to the desired situation and the operationalization of the (multi)neighborhood policy through a geopolynomic strategy.

Research question: Accordingly, in order to achieve its goal of showing the trajectory of Iran's foreign policy in the peripheral regions from the current state to the desired state, this article focuses on two related questions, namely why and how the geopolynomic strategy is applied in Iran's (multi)neighborhood policy?

Research hypothesis: The hypothetical answer is that the element of requirement in the geopolitical network and the element of opportunity in the geoeconomic network of Iran's neighborhood make the geopolynomic strategy in the context of the multi-neighborhood policy necessary.

Research method: hypothesis is tested within the conceptual-theoretical framework of geopolynomics and using a descriptive-analytical method, which makes the subject of Iran's foreign policy a combination of the using geoeconomic opportunities and the management of geopolitical challenges. In this article, the combined word of geography-based geopolynomics is used as an analytical tool for political issues affecting Iranian foreign policy to blend political and economic processes with the spatial manifestations of Iranian power and at the same time to show the mutual influence of geography, politics, and economics on each other in the context of national power. This analytical tool based on the descriptive-analytical method allows for the further expansion of Iran's political economy through the centrality of territorial communication networks.

Results and discussion: By considering the economy as the focus of foreign policy in general and the (multi-) neighborhood policy in particular, we can speak of the necessity of regional geo-economic activism. On the one hand, the Islamic Republic faces regional and international geopolitical challenges and limitations due to international structural confrontation; the challenges that inevitably impose themselves on Iran's geoeconomic activism at regional levels. This dual situation, which includes a combination of geopolitical constraints and geoeconomic opportunities, has prompted the author to utilize the concept of geopolynomics, which encompasses both considerations, and elevate it to the level of a (multi)neighborhood policy strategy.

Iran's geography, including its location, size, access to the sea, and long and problematic borders, gives its foreign policy a geographical character and is influenced the country by its multi-neighborhood, multi-regional, or inter-regional position. The article, which aims to deduce the implications of foreign policymaking in the regional environment, replaces the concept of multi-neighborhood with the concept of neighborhood in order to more accurately reflect Iran's specific situation. Multi-neighborhood policy is considered to be a companion to the geopolynomic strategy. Geopolynomics is a multi-layered term that refers to Iran's geopolitical requirements and constraints and geoeconomic opportunities and capacities.

Conclusions: In the approach of the paper, Iran's geopolinomic position and situation are not only tied to intra-regional trends and events but also to an interwoven network of inter-regional and trans-regional trends and events. Therefore, multi-neighborhood policy requires networking of regional relations within network diplomacy corresponding to this geopolitical context. Therefore, multi-neighborhood policy has been used in a broad way to include beyond the immediate geography that includes neighbors with direct borders, also peripheral neighbors and trans-regional powers that have borders far from Iran. This macro analysis is a consequence of the algebraic logic of Iran's geographical structure, which links its foreign policy to both regional power cycles, both intra-regional and inter-regional, and to global power cycles.

In such a broad environmental context, the geopolinomic strategy cannot pursue a multi-neighborhood policy bilaterally, nor can it design a unidirectional and linear one, but must be a multi-issue multilateralist policy, which has been interpreted as network relations. The main content and nature of a networked multi-neighborhood policy is to make others (neighbors) dependent on Iran and Iran's geopolitical and geoeconomic position so that ignoring or breaking it would be costly for its neighbors.

A multi-neighborhood policy based on network diplomacy in a formal dimension should, in addition to deepening bilateral relations with neighbors, also undertake effective multilateral initiatives and implement them at various regional-oriented layers and levels, including intra-regional and inter-regional. Iran's geopolitics is fraught with challenges and limitations, and this characteristic makes tension and conflict a constant companion of the country's foreign policy. However, today's Iran needs economic exchanges, especially in the macro-neighborhood environment. Therefore, the geopolinomic strategy of Iran's multi-neighborhood policy will be a mixture of cooperative to competitive and conflictual patterns, and its mission is to strengthen the integrative aspects of Iran's regional relations.

Keywords: Iran, Geopolitics, Geoeconomics, Geopolinomics, Multi-neighborhood.

E-ISSN: 2588-6541 / Center for Strategic Research / Quarterly of Foreign Relations

Quarterly of Foreign Relations is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

doi 10.22034/fr.2025.502655.1635

ضرورت‌ها و الزامات استراتژی ژئوپلی‌نومیک ایران در بستر سیاست چندهمسایگی

فاطمه سلیمانی پورلک

استادیار گروه علوم سیاسی، واحد چالوس، دانشگاه آزاد اسلامی، چالوس، ایران.

Email: Fatemeh.soleimani_pourlak@mail.iau.ir

0000-0001-7620-6396

چکیده

ایران از ویژگی‌های ممتاز جغرافیایی برخوردار است؛ ویژگی‌هایی که این سرزمین را با سیاست و اقتصاد در قالب قدرت پیوند می‌دهد و محیط پرهمسایگی را به متغیری مهم در سیاست خارجی آن تبدیل می‌کند. این درهم‌تنیدگی ایجاب می‌کند تا سیاست خارجی جغرافیایه ایران در چهارچوب جدید مفهومی ژئوپلی‌نومیک (به جای ژئوپلیتیک / ژئواکونومیک) معنای تازه‌ای بیابد. بر این اساس، مقاله حاضر برای نیل به هدف خود که تبیین سیاست خارجی ایران در مناطق پیرامونی از وضع موجود به وضع مطلوب است، بر دو پرسش مرتبط که همانا چرایی و چگونگی کاربری استراتژی ژئوپلی‌نومیک در سیاست چندهمسایگی ایران است، متمرکز می‌شود. پاسخ فرضی آن است که عنصر الزام در شبکه ژئوپلیتیک و عنصر فرصت در شبکه ژئواکونومیک همسایگی ایران، کاربری استراتژی ژئوپلی‌نومیک را در بستر سیاست چندهمسایگی ضروری می‌سازد. فرضیه پژوهش در چهارچوب مفهومی-تحلیلی ژئوپلی‌نومیک و با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به انجام می‌رسد که به موجب آن موضوع سیاست خارجی ایران را کاربری توانمند فرصت‌های ژئواکونومیک با مدیریت چالش‌های ژئوپلیتیک تشکیل می‌دهد. از سوی دیگر، سطح تحلیل سیاست همسایگی بر روابط منطقه‌ای ایران در سطوح دوجانبه، چندجانبه و نهادی دلالت دارد. یافته‌ها حکایت از آن دارند که سیاست چندهمسایگی ایران از طریق استراتژی ژئوپلی‌نومیک مستلزم شبکه‌سازی روابط چندجانبه همسایگی و به تبع آن کاربری دیپلماسی شبکه‌ای است.

کلیدواژه‌ها: ایران، ژئوپلیتیک، ژئواکونومیک، ژئوپلی‌نومیک، سیاست چندهمسایگی

مقدمه و بیان مسئله

جغرافیا همواره یکی از عوامل تأثیرگذار بر روابط منطقه‌ای به‌شمار آمده و جایگاه همسایگان را در سیاست خارجی کشورها برجسته ساخته است. اتخاذ استراتژی مشخص منطقه‌ای همچون همسایگی محصول جبر جغرافیا محسوب می‌شود و فارغ از قیود زمان و مکان، جغرافیا (چه مکان چه فضا) متغیر همیشه تأثیرگذار بر جایگاه و سیاست خارجی کشورها است. هر کشور به فراخور مختصات جغرافیایی به تدوین استراتژی‌هایی در لایه‌های مختلف همسایگی در حوزه‌های موضوعی گوناگون مبادرت می‌ورزد. با وجود این، مرور ادبیات سیاست خارجی از جای خالی نظریه‌پردازی درباره سیاست همسایگی حکایت دارد.

با آگاهی از ضرورت پرهیز از گرفتارشدگی در «تله جغرافیا» که بر بزرگ‌نمایی و بی‌نظیرانگاری مختصات جغرافیایی دلالت دارد؛ باید اذعان داشت که ایران از ویژگی‌های جغرافیایی ممتازی برخوردار است که همچون شمشیر دو لبه عمل می‌کند؛ هم فرصت‌آفرینند و هم چالش‌برانگیز هستند. ایران با ۱۵ همسایه، بعد از چین بیشترین تعداد همسایه را در جهان دارا است. همسایگان ایران نه‌تنها متعدد بلکه متنوع هستند و از مقدورات و محذورات تاریخی و جغرافیایی، تمایلات سیاسی، دغدغه‌های امنیتی، ساختارها و توانمندی‌های اقتصادی و گرایش‌های فرهنگی مختلف برخوردارند. این تکثر در حوزه سیاست‌گذاری خارجی اقتضائاتی را می‌طلبد که در قالب سیاست همسایگی نمود می‌یابد.

مقاله پیش‌رو با تأکید بر ویژگی وفور همسایگی ایران، مفهوم چندهمسایگی را برمی‌گزیند که دارای دلالت‌های راهبردی است؛ از یک‌سو تعداد کشورهای هدف در همسایگی و از سوی دیگر موضوع کنش و اندرکنش بیناهمسایگی را دربرمی‌گیرد. سیاست چندهمسایگی بر این انگاره استوار است که ایران به‌دلیل داشتن مرزهای طولانی با تعداد فراوانی از کشورها، در چندین منطقه و خرده‌منطقه عضویت دارد و این ویژگی آن را از موقعیت چندمنطقه‌ای برخوردار می‌سازد. بر پایه موقعیت پرهمسایگی و چندمنطقه‌ای، سیاست چندهمسایگی نه‌فقط در کانون پایتخت، بلکه در اضلاع چهارگانه جغرافیای ایران تعریف می‌شود. افزون بر کشورهای هدف، موضوع‌های محوری کنشگری بیناهمسایگی نیز از اهمیت برخوردارند. موقعیت ژئوپلیتیکی-ژئواکونومیکی ایجاب می‌کنند که ایران موضوع کنشگری خود در قبال همسایگان را مشخص سازد.

با کانونی پنداشتن اقتصاد در سیاست خارجی به‌طور کلی و سیاست چندهمسایگی به‌طور خاص، می‌توان از ضرورت کنشگری ژئواکونومیک منطقه‌ای سخن راند. از سویی، جمهوری اسلامی به‌دلیل تقابل ساختاری بین‌المللی با چالش‌ها و محدودیت‌های ژئوپلیتیکی منطقه‌ای و بین‌المللی مواجه است؛ چالش‌هایی که خود را بر کنشگری ژئواکونومیک منطقه‌ای ایران تحمیل می‌کنند. این وضعیت دوگانه که تلفیقی از محدودیت‌های ژئوپلیتیکی و فرصت‌های ژئواکونومیک را دربرمی‌گیرد، نگارنده را بر آن داشته تا از مفهوم ژئوپلی‌نومیک که دربردارنده هر دو ملاحظه است، بهره گرفته، آن را به سطح استراتژی متناظر با سیاست چندهمسایگی ارتقا دهد.

هدف، نمایاندن خط سیر سیاست خارجی ایران از وضع موجود به وضع مطلوب و عملیاتی شدن سیاست چندهمسایگی از رهگذر استراتژی ژئوپلی‌نومیک است. ازاین‌رو، دو دغدغه درهم‌تنیده، چرایی و چگونگی کاربست استراتژی ژئوپلی‌نومیک در سیاست چندهمسایگی ایران را به پرسش می‌گیرد. در پاسخ، این فرضیه به آزمون درمی‌آید که عنصر الزام در شبکه ژئوپلیتیک و عنصر فرصت در شبکه ژئواکونومیک همسایگی ایران کاربست استراتژی ژئوپلی‌نومیک را در بستر سیاست چندهمسایگی ضروری می‌سازد. فرضیه پژوهش در چهارچوب مفهومی-تحلیلی ژئوپلی‌نومیک و با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی به انجام می‌رسد. یافته‌ها حکایت از آن دارند که سیاست خارجی چندهمسایگی از طریق استراتژی ژئوپلی‌نومیک مستلزم شبکه‌ای‌سازی روابط همسایگی و به‌تبع آن دیپلماسی شبکه‌ای است.

۱. پیشینه پژوهش

جستجوی منابع نشان می‌دهد که نویسندگان مختلفی به سیاست همسایگی و چندهمسایگی ایران از دیدگاه‌های مختلف ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیک، ژئوکالچری و یا ژئو-ژئو پرداخته‌اند و یا آن را در چهارچوب نظریه‌های منطقه‌گرایی و نومنطقه‌گرایی مورد مطالعه قرار داده‌اند. این مرور اجمالی علاوه بر آن که نشان می‌دهد سیاست همسایگی در ادبیات سیاست خارجی تئوریزه نشده، بر غیبت چهارچوب مفهومی ژئوپلی‌نومیک در متون سیاست خارجی و تبیین سیاست همسایگی ایران بر این اساس نیز دلالت دارد. این کمبود به‌ویژه در زبان فارسی بیشتر خودنمایی می‌کند. برای بازنمایی آثار پژوهشی در این حوزه می‌توان آن‌ها را به چند دسته طبقه‌بندی کرد:

دسته اول، منابعی که به سیاست خارجی ایران به طور کلی و سیاست چندهمسایگی به طور مشخص از منظر رویکرد ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیکی و ژئوکالچری می‌پردازند.

مرکز پژوهش‌های اتاق ایران (۱۴۰۱): «کریدورهای منطقه‌ای و موقعیت ژئواکونومیک ایران»، نورعلی و احمدی (۱۴۰۱): «واکاوی نقش ژئوپلیتیکی ایران در کریدورهای بین‌المللی و ارائه مدل ایران، هارتلند کریدوری جهان»، عباسی خوشکار (۱۴۰۰): «راهبرد سیاست همسایگی و نظم‌سازی ژئواکونومیکی چندجانبه؛ جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا» و شیرغلامی (۱۴۰۰): «سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران: مبانی اقتصادی» عمدتاً از منظر ژئواکونومیکی به موضوع پرداخته‌اند. نویسندگان بر فرصت‌هایی که مزیت‌های جغرافیایی در اختیار سیاست همسایگی قرار داده، تمرکز دارند و گسترش مبادلات تجاری، سرمایه‌ای و ترانزیتی با مناطق هم‌جوار را فرصت‌های دست‌یافتنی می‌پندارند.

کامروا و باقری دولت‌آبادی (۲۰۲۴): «سیاست همسایگی ایران: متغیرها، اهداف و موانع» و «سیاست همسایگی ایران: یک ارزیابی»، فاطمی‌نژاد (۲۰۲۴): «بین جغرافیا و روابط بین‌الملل: تبیین همسایگی»، رضانی (۱۹۹۲): «سیاست خارجی ایران: هم شمال و هم جنوب»، عراقچی (۱۴۰۱): «سیاست حسن همسایگی؛ راهکارها و الزامات برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، هوشنگی (۱۴۰۱): «دیپلماسی مرزی و سیاست همسایگی دولت سیزدهم» و مشتاقی و کلانتری (۱۴۰۲): «تحلیل تحول‌های ژئوپلیتیکی در محیط امنیتی جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴» به محدودیت‌های استراتژیک برآمده از موقعیت ژئوپلیتیکی ایران می‌پردازند. نویسندگان موضوع را در چهارچوبی امنیتی مورد مطالعه قرار داده‌اند و راهکارهای ثبات‌سازی ژئوپلیتیکی در محیط همسایگی ایران را برشمرده‌اند.

گوهری‌مقدم و همکاران (۱۴۰۲): «سیاست همسایگی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران؛ الگوی پیشنهادی و توصیه‌های سیاستی»، طاهایی و موسوی‌نیا (۱۳۹۲): «همسایگی؛ نظریه‌ای برای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران» از منظر ژئوکالچر به موضوع پرداخته‌اند. طاهایی و موسوی‌نیا درصدد ارائه چهارچوب نظری ایرانی-اسلامی جهت تبیین ضرورت‌های همسایگی برآمده‌اند.

خلیلی (۱۳۹۷): «ایران پرهمسایه و سیاست خارجی چندهمسایگی»، موسوی‌نیا (۱۴۰۰): «آسیب‌شناسی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از منظر نظریه همسایگی»، رواندی و همکاران (۱۴۰۱): «ارائه الگوی راهبردی سیاست همسایگی

برای جمهوری اسلامی ایران» بر اساس رهیافت تلفیقی سه‌گانه پیش‌گفته سیاست همسایگی ایران را مورد بررسی و نقد قرار داده‌اند.

دسته دوم، متونی که سیاست همسایگی ایران را در چهارچوب نظری منطقه‌گرایی تجزیه و تحلیل می‌کنند؛ جمشیدی و نورعلی‌وند (۱۴۰۲): «همسایگی و همگرایی: دکترین سیاست خارجی دولت دکتر رئیسی»، صاحبی (۱۴۰۲): «مقایسه تطبیقی همگرایی در اتحادیه اروپایی و خاورمیانه با نگاهی بر سیاست همسایگی جمهوری اسلامی ایران» سیاست همسایگی ایران را بر اساس الزامات همگرایی منطقه‌ای تبیین کرده‌اند.

در این منابع، می‌توان به آثاری اشاره کرد که نظم منطقه‌ای پیرامون ایران و درس‌آموخته‌های راهبردی آن را بدون این‌که نامی از سیاست همسایگی ببرند، مورد مطالعه قرار داده‌اند. این رویکرد هم بر ماهیت منازعه‌آمیز نظم منطقه‌ای و هم ماهیت همکاری‌آمیز آن متمرکز است؛ برای مثال، قاسمی و هاشمی (۱۴۰۲) در مقاله «سیستم کنترل چندپیکری و نظم منطقه‌ای: شبکه منطقه‌ای ایران» از شبکه منطقه‌ای ایران و نورعلی و موسوی‌نسب (۱۴۰۲) در مقاله «ژئوپلیتیک اتصال، شکل جدید رقابت قدرت در قرن بیست‌ویک» از نقش ژئوپلیتیکی اتصال سیاست خارجی ایران سخن می‌گویند.

دسته سوم، منابع معدودی هستند که به مبانی مفهومی-تحلیلی ژئوپلی‌نومیک می‌پردازند؛ دمکو و وود (۱۹۹۹) در کتاب «بازنظم‌دهی جهانی: چشم‌اندازهای ژئوپلیتیکی قرن بیست‌ویک» و کازی (۲۰۰۶) در «پایان ژئوپلیتیک و آغاز ژئوپلی‌نومیک: ایالات متحده در آسیای مرکزی و جنوب غربی» و «وابستگی متقابل یا نظم سیاسی جدید در اوراسیا: یک روایت ژئوپلی‌نومیک»، پیشگاهی‌فرد و نورعلی (۱۴۰۰): «بررسی نظریه‌های مورد غفلت قرارگرفته در ادبیات ژئوپلیتیک ایران» و نورعلی و پیشگاهی‌فرد (۱۴۰۰): «نظریه ساختار ژئوپلی‌نومیک نظام جهانی» در این دسته جای می‌گیرند. این نویسندگان اگرچه از تحول ژئوپلیتیک به ژئوپلی‌نومیک می‌گویند و آن را در مطالعه یک منطقه مشخص به کار می‌گیرند؛ اما رویکرد آن‌ها در تبیین موضوع نوشتار حاضر مفید فایده و قابل اقتباس است.

همان‌گونه که مشاهده می‌شود هیچ‌یک از نویسندگان به ژئوپلی‌نومیک به‌مثابه استراتژی سیاست چندهمسایگی ایران و ضرورت‌ها، الزامات و دلالت‌های راهبردی متعاقب آن نپرداخته‌اند. نگارنده بر پایه شناختی که از ادبیات موجود در زمینه سیاست همسایگی ایران حاصل کرده، درصدد برآمده تا موضوع را در پیوند با مفهوم نوین

ژئوپلی‌نومیک مورد مطالعه قرار دهد تا به فرصت‌ها، الزامات و دلالت‌های راهبردیِ ناظر بر سیاست خارجی ایران دست یابد.

۲. چهارچوب مفهومی و نظری

ژئوپلیتیک اولین چهارچوب مفهومی-نظری روابط بین‌الملل است که به «روابط متقابل جغرافیا، قدرت و سیاست و کنش‌های ناشی از ترکیب آن‌ها» (Hafeznia, 2005, p.36) اشاره دارد و تا پایان جنگ سرد صورت‌بندی ساختاری نظام جهانی و روندهای تعاملی بین‌المللی را به نام خود هویت بخشید. با پایان جنگ سرد، ساختار قدرت جهانی به واسطه کاهش اهمیت قدرت نظامی و گذار ژئوپلیتیک، دومین مفهوم جغرافیای پایه در ترکیب با اقتصاد، ساحت نظری روابط بین‌الملل را درنوردید.^۱

مفهوم ژئواکونومی به‌منظور تبیین «رابطه متقابل جغرافیا و اقتصاد برای کسب قدرت دولت‌ها» (Luttwak, 1990, p.17) ابداع و به‌مثابه استفاده استراتژیک دولت‌ها از قدرت اقتصادی تلقی شد (Wigell, 2016, p.136). ژئواکونومیک به‌عنوان شکل مطلوبی از منازعات ژئوپلیتیک برای قدرتمندترین کشورها ظهور کرده و به نتایج چالش‌های استراتژیک جهان شکل می‌دهد (Blackwill; Harris, 2016, p.18). استراتژی‌های کلان ژئوپلیتیک قرن ۲۱ اساساً از طریق ابزارهای اقتصادی دنبال می‌شوند (Agnew, 2003, p. 5-30).

در آستانه قرن ۲۱ سومین ترکیب جغرافیای پایه موسوم به ژئوپلی‌نومی به‌عنوان ابزار تحلیلی موضوع‌های سیاستی جهان پساجنگ‌سرد مفهوم‌پردازی شد تا فرایندهای سیاسی و اقتصادی با جلوه‌های «فضایی» قدرت درآمیخته شوند (Demko; Wood, 1994, p.10-11). ژئوپلی‌نومی متفاوت از ژئوپلیتیک و ژئواکونومی محسوب می‌شود؛ زیرا مفهومی بین رشته‌ای است و هم‌زمان تأثیر متقابل جغرافیا،^۲ سیاست^۳ و اقتصاد^۴ بر یکدیگر را در بستر قدرت درهم می‌آمیزد. ژئوپلی‌نومیک فرایند ژئوپلیتیکی تدریجاً متحول و جزء جدایی‌ناپذیر سیاست خارجی است (Kazi, 2007 p.4). چشم‌انداز دگرگون‌شونده قرن ۲۱ فرارسیدن نظم ژئوپلی‌نومیکی و ترکیب کدهای اقتصادی، سیاسی و سرزمینی را می‌نمایاند. فضایی‌سازی سیاست قدرت مستلزم گذر از

۱ در بستر پایان ژئوپلیتیک جنگ سرد و نظریه‌پردازی «برخورد تمدن‌ها» و «پایان تاریخ»، سومین ترکیب جغرافیای پایه موسوم به ژئوکالچر خلق شد که از موضوع این نوشتار خارج است.

2. Geo(graphy)

3. Poli(tics)

4. (Eco)nomy

بازنمایی‌های ژئوپلیتیکی به کدهای ژئوپلی‌نومیک است که اقتصاد سیاسی را از طریق مرکزیت «شبکه‌های ارتباط سرزمینی» گسترش می‌دهد (Noorali, 2024).

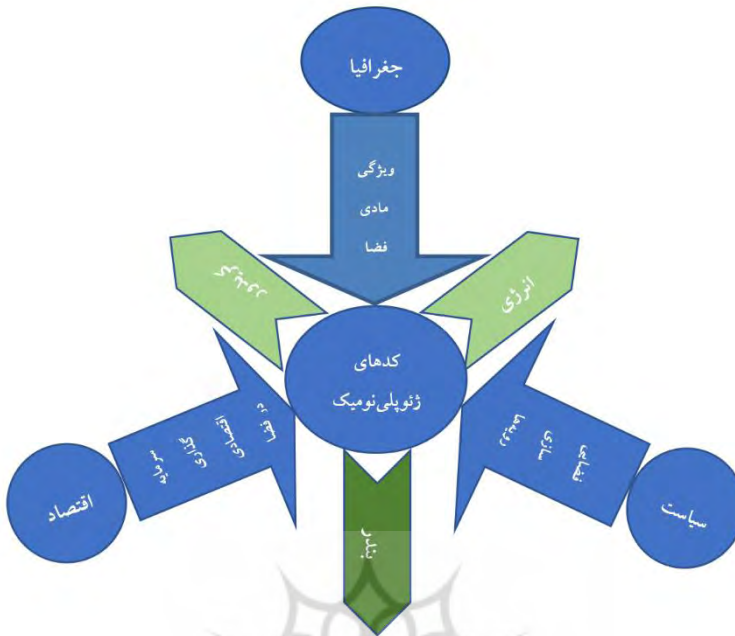
ژئوپلی‌نومیک سه جزء را دربرمی‌گیرد: مبانی نظری قدرت و کنترل فضا؛ بازیگران متعامل در نظام جهانی که توزیع فضایی قدرت در آن تغییر کرده و موضوعات کلیدی جغرافیایی (Demko; Wood, 1994, p.10-11). ژئوپلی‌نومیک به‌عنوان استراتژی همکاری به وابستگی متقابل از طریق خطوط لوله، مسیرهای تجاری و ترانزیت کمک می‌کند. در این فضا روندهای جدیدتری در راه نظم سیاسی منطقه‌ای و جهانی و همکاری‌های فراملی شکل می‌گیرند (Kazi, 2006, p. 5; 2013, p.4). نظریه‌پردازان جدید نظاره‌گر پایان الگوهای سنتی ژئوپلیتیک و جایگزینی ژئوپلی‌نومیک جهانی است (Kazi, 2007, p.4).

بنابراین، مؤلفه‌های ژئوپلی‌نومیک نه‌تنها سنخیتی با رقابت‌های ژئوپلیتیکی ندارند، بلکه بر پایه هم‌افزایی جغرافیا، سیاست و اقتصاد موسوم به «شبکه‌های اتصال سرزمینی» بر زیرساخت‌ها، سرمایه‌گذاری و تجارت به‌عنوان کانون روابط قدرت و درنتیجه بر کریدورهای حمل‌ونقل و بنادر ارتباطی تمرکز می‌کنند (Noorali; Mousavi, 2024, p. 209).

همچنین ژئوپلی‌نومی دارای مؤلفه‌هایی است:

- ❖ «تپش»: ژئوپلیتیک انرژی (ژئوانرژی) و مسیرهای خروجی و انتقال انرژی؛
- ❖ «شریان‌ها»: قلب گذرگاهی و کریدورهای ارتباطی (ژئوترانزیت) در ژئوپلیتیک رقابت‌گرای جهانی؛
- ❖ «گره‌گاه‌ها»: بنادر برای دسترسی و تجارت منطقه‌ای، قاره‌ای و بین قاره‌ای (Noorali, Pishgahifard, 2021, p.1365-66) و همگرایی کشورهای دریایی و خشکی پایه (Rodrigue; Comtois; Slack, 2006, p.74).

تحول ژئوپلیتیک سنتی به ژئوپلی‌نومیک از مهم‌ترین نشانه‌های تغییر فضا و محیط تعامل-تقابل قدرت‌ها است که سبب رقابت بر سر مسیرهای ترانزیتی به‌ویژه کریدورهای انرژی، بنادر و تجارت بین قاره‌ای در سطح جغرافیای راهبردی شده است (Soltani; Zarghami; Javdanmoghadam, 2022, p.33). شکل زیر جایگاه کدهای سه‌گانه ژئوپلی‌نومیک را نشان می‌دهد.

شکل ۱: ساختار موقعیتی استراتژی ژئوپلی نومیکی
منبع: یافته‌های نگارنده

نوشتار پیش‌رو می‌کوشد با اتکا به موهبت‌های جغرافیایی همچون ذخایر انرژی، موقعیت دریایی، موقعیت پرهمسایگی و چندمنطقه‌ای که ایران را در میانه ۱۵ همسایه و در تلاقی چندین منطقه استراتژیک در چهار گوشه سرزمینی‌اش جای داده، ژئوپلی نومی را به مثابه استراتژی متناظر با ساختار متحول مناطق پیرامونی آن به سنجه درآورد. دلالت مفروض چنین جغرافیایی سیاست چندهمسایگی است؛ سیاستی که مستلزم استراتژی ژئوپلی نومیکی است تا بر قدرت مانور ایران در تنظیم کدهای سه‌گانه بیفزاید و توازن قدرت منطقه‌ای را به نفع آن برقرار سازد.

۳. عناصر ژئوپلی نومیکی سیاست چندهمسایگی ایران

سیاست چندهمسایگی ایران از لایه‌های مختلف درون منطقه‌ای، بین منطقه‌ای و برون منطقه‌ای تأثیر می‌پذیرد. متغیرهای برون منطقه‌ای همان ساختار سیاسی و اقتصادی بین‌المللی و نقش قدرت‌های فرامنطقه‌ای هستند که ایران در میانه رقابت آن‌ها (آمریکا، روسیه و چین) ایستاده است.

متغیرهای درون منطقه‌ای و بین منطقه‌ای تأثیرگذار نیز منازعات محلی در سطوح خرده مناطق و منازعات منطقه‌ای ناشی از ظهور بازیگران استراتژیک در محیط پیچیده منطقه هستند. بازقدرت‌یابی طالبان در افغانستان در سال ۲۰۲۱ در مرزهای شرقی ایران، منازعات فروملی در آسیای غربی و جنوب غربی، تغییر ماهیت جریان‌های ملی‌گرا در آسیای مرکزی و قفقاز به گروه‌های تکفیری و شکل‌گیری وفاداری‌های فراقومیتی همگی به برانگیختگی گسل‌های قومی و مذهبی و پیچیدگی منازعات سیاسی-امنیتی در اطراف ایران انجامیده‌اند (Mahroug, 2023, p. 298-9).

در سطوح میانی و کلان منطقه‌ای نیز تغییر جغرافیای منازعات آمریکا از غرب آسیا به آسیا-پاسفیک به فرصتی برای قدرت‌های منطقه‌ای بدل شده تا به نظم‌سازی منطقه‌ای بپردازند. متحدان آمریکا به استراتژی مصون‌سازی^۱ (حداصل اتحاد-موازنه) روی آورده‌اند تا روابط مناطق محور را بگسترانند. موازنه‌گرایی ساختاری بازیگرانی همانند ترکیه و رژیم صهیونیستی در برابر ایران به رفتارهای مبتنی بر تنازع انجامیده است (Mahroug, 2023, p. 299).

بنابراین، بخش مهمی از فشارها در محیط همسایگی ایران ناشی از تلاش رقبای منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای است؛ اما دیپلماسی ضعیف همسایگی نیز در این زمینه اثرگذار بوده است (Sinaee, Mahroug, Mozdkhah, 2023, p. 175). در شرایط ضعف، هرگونه اقدامی از جانب قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای می‌تواند به منبع جدید تنش در منطقه بدل شود. ایران برای حل این تنش‌ها نیازمند دیپلماسی مشخصی در سطح راهبردی است تا گذارهای پیچیده در چرخه‌های ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک را هدایت کند. این متغیرها به دسته‌بندی شبکه‌ای کلان در مناطق اطراف ایران منتهی می‌شوند. تداخل، هم‌پوشانی و هم‌زمانی عملکرد متغیرهای سیاسی و اقتصادی جغرافیا به شبکه چندلایه ژئوپلیتیکی-ژئواکونومیکی در اطراف ایران شکل می‌دهد. در این بستر محیطی تودرتو، ایران از موقعیت میانی به مثابه خصلت ژئوپلیتیکی، موقعیت دالانی (کریدوری) به مثابه خصلت ژئواکونومیکی و موقعیت پل‌وارگی به مثابه خصلت «ژئوکالچری»^۲ برخوردار است. این مزیت‌ها به ایران موقعیت چندمنطقه‌ای بخشیده‌اند. همسایگان متعدد و متنوع که به خرده مناطق مختلف در گستره کلان تر منطقه‌ای تعلق دارند، ایران را در کانون چند منطقه قرار داده‌اند.

1. Hedging

۲. با توجه به رهیافت مطالعاتی از پرداختن به ویژگی‌های ژئوکالچری جغرافیای ایران صرف‌نظر شده؛ اما قدرت و غنای این ویژگی‌ها مفروض انگاشته شده بر پایه آن از استراتژی ژئوپلی‌نومیک سیاست چندهمسایگی ایران سخن رانده می‌شود.

مزیت‌های جغرافیایی سبب شده تا ایران از یک‌سو نظاره‌گر موهبت ناشی از فرصت‌های ژئواکونومیکی در محیط همسایگی خود باشد و از سوی دیگر با چالش‌ها و محدودیت‌های برآمده از الزامات ژئوپلیتیکی در همین محیط دست‌وپنجه نرم کند. حاصل جمع عناصر دوگانه استراتژی ژئوپلی‌نومیکی است که اقتضای سیاست چندهمسایگی بر مبنای روابط شبکه‌ای (درون منطقه‌ای و بینامنطقه‌ای) را دارد. بنابراین، سیاست همسایگی ایران از ملاحظات واقع‌گرایانه سیاسی به‌شدت تأثیر می‌پذیرد. فشارهای آمریکا، سیاست‌گذاران ایرانی را واداشت در جستجوی ظرفیت‌های بالقوه در چهارچوب موقعیت ژئوپلیتیکی کشور برآیند و از کریدورهای لجستیکی و ترانزیتی شمال-جنوب و شرق-غرب برای پیوستن به همسایگان بهره ببرند. بنابراین، سیاست همسایگی هم از علایق اقتصادی و هم از علایق استراتژیک ایران که در چهارچوب مفهومی ژئوپلی‌نومی تجزیه‌وتحلیل می‌شوند، نشئت می‌گیرد. جدول زیر این علایق را نشان می‌دهد:

جدول ۱: اهداف و علایق ایران در سیاست همسایگی

سیاسی	امنیتی
پایان انزوا	کاهش تهدیدهای مشترک همچون تروریسم
خروج آمریکا از خاورمیانه	حفاظت از خلیج فارس و تضمین جریان آزاد صادرات انرژی
دور نگه داشتن دولت‌های عرب از رژیم صهیونیستی	طراحی سازوکارهای منطقه‌ای
اعتمادسازی و گسترش پیوندها	تقویت جبهه مقاومت
ارتقای برتری منطقه‌ای در بلندمدت	منزوی‌سازی رژیم صهیونیستی
اقتصادی	فرهنگی
تقویت صادرات	تحکیم وحدت مسلمانان در برابر غرب
رشد روابط تجاری بین‌المللی	کاهش تنش‌های مذهبی و فرقه‌ای
جذب سرمایه خارجی	تقویت موقعیت شیعیان
عبور از تحریم‌ها	افزایش نفوذ فرهنگی

Source: Kamrava, Bagheri Dolat Abadi, 2024, p. 60.

۳-۱. عنصر الزام در شبکه ژئوپلیتیک همسایگی ایران

مطابق سطور پیشین، مسافت جغرافیایی یکی از عوامل تأثیرگذار بر روابط بین‌دولتی است و موقعیت همسایگی را در سیاست خارجی برجسته می‌سازد. هرچه مسافت جغرافیایی بیشتر باشد، منازعه بر سر حاکمیت ارضی و مرزی کاهش یافته، حتی زمینه بروز نمی‌یابد. در مقابل، هرچه فاصله جغرافیایی کمتر باشد، احتمال نمود اختلافاتی از این دست نیز بالاتر می‌رود. اگرچه در میان کشورهای دارای نزدیکی جغرافیایی هزینه‌های تجارت و ترانزیت نیز کاهش می‌یابد (Fatemi Nejad, 2024: 291). بر این اساس، درباره‌ی کشوری همچون ایران با تعدد و تنوع همسایگان و جای‌گیری در موقعیت میانه چند شبکه و زیرشبکه منطقه‌ای در چهار گوشه مرزهای خود، چالش‌ها و تنش‌های ژئوپلیتیکی از سنگینی بیشتری برخوردار می‌شوند.

شبکه ژئوپلیتیک ایران نتیجه تداخل کارکردی چرخه قدرت آن با همسایگان در سطح منطقه و با چرخه قدرت جهانی است؛ تداخلی که آن را در موقعیت میانه شبکه استراتژیک قدرت‌های بزرگ یعنی میان آمریکا، چین و روسیه قرار داده است. در حال حاضر، شبکه ژئوپلیتیک جهانی در نتیجه وضعیت گذار ساختاری بین‌المللی شاهد رقابت بین آمریکا و چین در جهان و آمریکا و روسیه در اوراسیا است (Mahroug, 2023, p.300). این کلان‌روندها بر ساختار ژئوپلیتیکی و ژئواستراتژیکی محیط همسایگی ایران تأثیر می‌گذارند. بنابراین، سیاست چندهمسایگی ایران تحت تأثیر پویایی‌های همگرا-واگرا با قدرت‌های فرامنطقه‌ای و منطقه‌ای قرار دارد.

بر اساس ویژگی‌های جغرافیای ایران می‌توان از موقعیت ارتباطی (کریدوری) آن میان پنج شبکه منطقه‌ای هم‌جوار شامل آسیای مرکزی، قفقاز جنوبی، آسیای جنوب غربی، آسیای جنوبی و آسیای غربی^۱ (و مدیترانه) سخن گفت.

۱. در لایه‌بندی آسیای غربی، جنوب غربی و جنوبی باید به اختلاف‌نظر در تعریف گستره جغرافیایی هریک از این خرده‌مناطق یا شبکه‌های منطقه‌ای توجه داشت. آسیای جنوب غربی در متون کلاسیک یک حوزه جغرافیایی وسیع است که چندین منطقه مشهور شامل بخش‌هایی از قفقاز، ایران، پاکستان و افغانستان، بخش‌هایی از آسیای مرکزی، عراق، ترکیه، خلیج فارس، سوریه، لبنان، فلسطین و گاهی مصر را در خود جای می‌دهد. در دیدگاهی دیگر، آسیای مرکزی، قفقاز، افغانستان، پاکستان و شمال آفریقا جزء آسیای جنوب غربی نبوده و این منطقه فقط به ایران، بخشی از خاورمیانه به معنای کلاسیک، شبه‌جزیره عربستان و خلیج فارس اطلاق می‌شود. در نگاهی دیگر، آسیای جنوب غربی به منطقه محدودتری تحت عنوان آسیای غربی اشاره دارد که در آن ایران جزء آسیای جنوبی و بخشی از قفقاز جزء آسیای غربی آمده است. بر این اساس، تقسیم‌بندی پنج‌گانه‌ای که صورت گرفته، فاقد قطعیت بوده و صرفاً برای تحلیل طبقه‌بندی موقعیت ژئوپلی‌نومیک ایران انجام پذیرفته است.

در مرزهای شمالی (آسیای مرکزی و قفقاز)، ایران با روسیه به واسطه دریای خزر و با چین به واسطه همسایگان بلا فصل آسیای مرکزی (افغانستان و پاکستان) ارتباط مرزی و ارضی دارد؛ ارتباطی که به محیط ژئوپلیتیک متداخل ایران با این دو قدرت شکل می‌دهد. بعد از فروپاشی شوروی و تشکیل پانزده دولت جدید در همسایگی ایران، این شبکه منطقه‌ای همواره در معرض بی‌ثباتی، نزاع قدرت، نبود انسجام داخلی و مداخله قدرت‌های فرامنطقه‌ای بوده و به منبع تنش‌های متعدد ژئوپلیتیکی تبدیل شده است. افزون بر مرز مشترک با روسیه، آسیای مرکزی و قفقاز بخشی از حوزه نفوذ سنتی این کشور نیز به‌شمار می‌آیند. از سوی دیگر، نزدیکی جغرافیایی چین به آسیای مرکزی که ۳,۲۹۷ کیلومتر مرز مشترک با قزاقستان، قرقیزستان و تاجیکستان دارد، موجب شده تا پکن به ایجاد روابط استراتژیک با کشورهای این منطقه مبادرت ورزد (Mahrough, 2023, p. 300).

در زیر شبکه قفقاز جنوبی، ایران با ارمنستان، آذربایجان و ترکیه مرز مشترک دارد. عضویت روسیه به‌عنوان قدرت فرامنطقه‌ای در این خرده‌شبکه، نظم منطقه‌ای را به‌سوی ساختار هژمونیک سوق داده است. از سویی، مداخله آمریکا و متحدان غربی‌اش به‌اضافه رژیم صهیونیستی به‌عنوان رقیب ساختار هژمونیک روسیه و همچنین حضور قدرت‌های منطقه‌ای همچون ترکیه بر پیچیدگی نظم در این شبکه ژئوپلیتیکی افزوده؛ به‌گونه‌ای که رقابت استراتژیک روسیه-آمریکا (به‌موازات اتحادیه اروپا، ترکیه، رژیم صهیونیستی) در قلمرو اوراسیا (در جنگ اوکراین)، رقابت ایران-ترکیه و تلاش‌های ترکیه-رژیم صهیونیستی-جمهوری آذربایجان برای تغییر ساختار ژئوپلیتیکی مرزهای شمالی ایران (بحران قره‌باغ) سبب شده‌اند تا قفقاز جنوبی در حوزه دغدغه‌های امنیتی ایران قرار گیرد (Mahrough, 2023, p.300).

در شبکه منطقه‌ای آسیای جنوب غربی، افغانستان به‌دلیل موقعیت ژئوپلیتیکی آسیای مرکزی بخشی از روابط منطقه‌ای چین، ایران، پاکستان، آسیای مرکزی (ترکمنستان، ازبکستان و تاجیکستان) و روسیه محسوب می‌شود. همان‌گونه که گفته شد، تغییر چرخه جهانی قدرت از یورو-آتلانتیک آمریکا محور به آسیا-پاسیفیک چین محور موجب تغییر در جغرافیای منازعات آمریکا از آسیای جنوب غربی و آسیای غربی به آسیا-پاسیفیک شده است. این تغییر در وهله اول به خروج آمریکا از افغانستان و باز قدرت‌یابی طالبان در اوت ۲۰۲۱ انجامید (Mahrough, 2023, p.300-1). این رویداد موجد فرصت‌ها و چالش‌های جدید برای قدرت‌های منطقه‌ای همچون پاکستان، چین

و ایران و همچنین برای قدرت‌های فرامنطقه‌ای در آسیای غربی در فرایندهای پیچیده نظم‌سازی منطقه‌ای شده‌است.

در شبکه منطقه‌ای آسیای جنوبی، پاکستان و افغانستان راهروی پیوند ایران به (شبه‌قاره) هند هستند. هند به‌عنوان بازیگر اصلی این شبکه درگیر موازنه‌گرایی ساختاری با چین است و از این‌رو پیوندهای نزدیک با آمریکا دارد. سواحل مکران و دریای عمان نیز پهنه ارتباط دریایی ایران با این شبکه منطقه‌ای است. بندر چابهار به‌عنوان تنها بندر اقیانوسی ایران یکی از مهم‌ترین نقاط گره‌گاهی است که نه تنها ایران و هند بلکه کشورهای آسیای مرکزی را به‌دلیل جغرافیای خشکی‌پایه در منافع هم‌سو و هم‌سود سهیم می‌سازد. باوجود این، تعامل حداکثری هند-آمریکا و تقابل حداکثری ایران-آمریکا به پیچیدگی نظم‌سازی در این زیرشبکه منطقه‌ای انجامیده و مناسبات همکاری‌جویانه تهران-دهلی را تحت‌الشعاع قرار داده است.

در شبکه منطقه‌ای غرب آسیا، شبکه‌سازی منطقه‌ای ایران با زیرشبکه‌های خلیج فارس، دریای عمان، مدیترانه و همگرایی-واگرایی قدرت‌های فرامنطقه‌ای تداخل دارد. از آنجاکه در سیاست چندهمسایگی مبتنی بر استراتژی ژئوپلی‌نومیک، فضای جغرافیایی جای مکان جغرافیایی را گرفته، شبکه منطقه‌ای ایران دارای منافع مشترک، موازی، متداخل و رقابتی با شبکه منطقه‌ای روسیه و چین در غرب آسیا است. در مدیترانه، اگرچه ایران دارای مرزهای غیرمستقیم با کشورهای این منطقه (ترکیه و سوریه) است؛ اما در نتیجه موازنه ساختاری ایران-ترکیه شبکه منطقه‌ای متداخل دو کشور دارای ماهیت رقابتی و بعضاً واگرا است (Pour Esmaeili and Salimi, 2023).

مرزهای مشترک ایران با کشورهای خلیج فارس نیز این شبکه را به‌عنوان بخشی از حوزه امنیتی آن پراهمیت ساخته، اما به‌دلیل ناهماهنگی‌های سیاسی، پویایی قدرت ایران با این زیرشبکه واگرا است. اولین قدم ایران در یک‌دهه اخیر برای تعمیق روابط با همسایگان در این حوزه با قطر در سال ۲۰۱۷ به‌دنبال «بحران خلیج فارس» برداشته شد که ایران را به بهبود روابط با سایر کشورهای خلیج فارس امیدوار ساخت. برجسته‌ترین اقدام ایران در راستای سیاست همسایگی را می‌توان رونمایی از «ابتکار صلح تنگه هرمز» در سال ۲۰۱۹ دانست. این طرح باوجود تمرکز بر اعتمادسازی و تحکیم همکاری‌های چندجانبه در جلب نظر همسایگان عرب موفق نبود. در آن‌زمان، کشورهای خلیج فارس به سیاست فشار حداکثری ترامپ امید بسته بودند تا به تغییرات مطلوب در ایران بینجامد. درنهایت، ناکامی سیاست ترامپ، آن‌ها (به‌ویژه عربستان سعودی) را به تنش‌زدایی با ایران ترغیب کرد (Kamrava, 2024).

بنابراین، مرزهای جغرافیایی و فضای ژئوپلیتیکی ایران نه تنها با همسایگان بلافصل و پیرامونی دارای پیوستگی سرزمینی و تداخل کارکردی است، بلکه با مرزها و فضای ژئوپلیتیکی روسیه و چین در شبکه‌ها و زیرشبکه‌های منطقه‌ای در محیط همسایگی تداخل دارد. این امر به ارتباط آن‌ها در عرصه عملیاتی مشترکی انجامیده است. بنابراین، سیاست چندهمسایگی ایران مستلزم: گسترش پیوندهای دوجانبه (همچون موافقت‌نامه مشارکت جامع راهبردی با چین و روسیه) به پیوندهای سه‌جانبه با این دو کشور؛ ۲. پیوندهای چندجانبه با مشارکت شرکای منطقه‌ای و ۳. تقویت نهادهای منطقه‌ای و بینا منطقه‌ای همچون اکو و سازمان همکاری شانگهای است.

تداخل و تقاطع نظم‌های منطقه‌ای که ایران، روسیه و چین در آن‌ها عضویت دارند، در نتیجه موضع مشترک چالشی آن‌ها در برابر نظم جهانی و تهدیدهای منطقه‌ای مشترک موجب هم‌افزایی پیوندهای فی‌مابین شده است. هریک از موافقت‌نامه‌های دوجانبه، سه‌جانبه، نهادی و چندجانبه در صورت شبکه‌ای شدن معطوف به تقویت هم‌افزایی درون منطقه‌ای و بین منطقه‌ای خواهد بود. حال آن‌که تداخل این شبکه‌های منطقه‌ای با منافع آمریکا و مواضع مخالفت‌جویانه برخی از اعضای شبکه‌ها، به رقابت قدرت در جغرافیای محاط بر ایران انجامیده است. افزون بر این، تضعیف استراتژیک و ژئوپلیتیک ایران بخشی از راهبرد شبکه‌سازی رقباست که همراه با پیشران‌های خارجی مانند تحریم‌های آمریکا موجب محدودیت ژئوپلیتیکی ایران شده، پیشبرد سیاست همسایگی را دشوار ساخته است (Sinaee; Mahroug; Mozdakhah, 2023, p. 175). سیاست آمریکا برای آن‌که متحدان منطقه‌ای‌اش را عهده‌دار نظم منطقه‌ای کند و چالشگران منطقه‌ای را به حاشیه براند (Baizidi; Mirtorabi, 2024, p. 49)، بر محدودیت ژئوپلیتیکی ایران در میان همسایگان می‌افزاید.

۲-۳. عنصر فرصت در شبکه ژئواکونومیک همسایگی ایران

ایران دارای ۱۵ همسایه است؛ همسایگانی با ۵۶۰ میلیون جمعیت و ۱,۰۲ تریلیون دلار واردات که ۶۳ درصد واردات ۱۶ تریلیون دلاری جهان را به خود اختصاص داده‌اند. سهم ایران از این بازار بزرگ با وجود آن‌که شبکه ژئواکونومیک آن چند منطقه استراتژیک در محیط همسایگی را دربرمی‌گیرد، تنها ۲۳,۲ میلیارد دلار معادل ۲/۱۳ درصد آن است (Kamrava; Bagheri Dolat Abadi, 2024, p. 59).

یکی از مهم‌ترین زیرشبکه‌های ژئواکونومیک که ایران در آن عضویت دارد، خلیج فارس است که از تولیدکنندگان و عرضه‌کنندگان اصلی انرژی جهان محسوب می‌شود.

مهم‌ترین پیوند کارکردی ایران با اقتصاد جهانی و زنجیره جهانی ارزش، به‌خاطر عضویت آن در این زیرشبکه است. پیوند کارکردی ایران با زنجیره ارزش و مبادله جهانی که مرهون موقعیت ژئوانرژی آن است، با نیازهای کشورهای مصرف‌کننده انطباق می‌یابد. در زنجیره تولید، تأمین و بازار جهانی، زنجیره‌های منطقه‌ای ارزش در شمال آمریکا (به رهبری ایالات‌متحده)، اروپا (به رهبری آلمان) و آسیای شرقی (به رهبری ژاپن) دچار تغییر شده‌اند و برای تشکیل زنجیره جهانی ارزش به‌تعالی روی آورده‌اند (Shariatinia, 2016). ایران جایگاهی در این زنجیره‌های منطقه‌ای ارزش ندارد و نقش حاشیه‌ای به‌عنوان تأمین‌کننده انرژی برای مصرف‌کنندگان در این زنجیره‌ها ایفا می‌کند؛ چنین جایگاهی با توجه به مؤلفه‌های ژئواکونومیک منطقه‌ای، محرکی برای تقویت ثبات - بی‌ثباتی منطقه‌ای و امنیت - ناامنی اقتصادی ایران محسوب می‌شود. در نتیجه امنیتی و ژئوپلیتیکی شدن تجارت جهانی، موقعیت جغرافیایی کشورها و مشارکت و نقش آن‌ها در زنجیره‌های ارزش از اهمیت ویژه‌ای برخوردار شده است (ICCIMA, 2023). ایران به‌دلیل موقعیت مرکزی، پیوندی و بین‌منطقه‌ای و مرزهای مشترک در چهار گوشه سرزمینی خود از موهبت ژئوترانزیتی نیز برخوردار است و ظرفیت بالایی در زمینه ترانزیت بین‌المللی در اختیار دارد. مناطق اطراف ایران که ارتباط عمیقی با هیچ‌یک از زنجیره‌های پیش‌گفته ندارند، اکنون با «ابتکار کمربند-راه» از ظرفیت بالایی برای رشد و توسعه اقتصادی برخوردار شده‌اند. مسیر زمینی این ابتکار شامل شش کریدور است که عبارتند از:

- ❖ کریدور اقتصادی پل نوین اوراسیایی؛
- ❖ کریدور اقتصادی چین-مغولستان-روسیه؛
- ❖ کریدور اقتصادی چین-آسیای مرکزی-آسیای غربی؛
- ❖ کریدور اقتصادی چین-شبه‌جزیره اندونزی؛
- ❖ کریدور اقتصادی چین-پاکستان؛
- ❖ کریدور اقتصادی بنگلادش-چین-هند-میانمار (Belt and Road Portal, 2019).

این کریدورها به‌مثابه حلقه‌هایی عمل می‌کنند که مناطق مختلف را به زنجیره ارزش چین محور متصل می‌سازند. ایران مطابق موقعیت جغرافیایی خود از ظرفیت اتصال به تعدادی از این کریدورها (اول، سوم و پنجم) برخوردار است. حال آن‌که به‌واسطه ناامنی محیط داخلی و پیرامونی ایران و ایجاد خطوط مواصلاتی جایگزین در

شمال (کریدور لاجورد)^۱ و جنوب (کریدور آی‌مک)^۲ موقعیت ژئوپلیتیکی و ژئواکونومیکی ایران به ضعف گراییده است.

سیاست چندهمسایگی ایران در قالب شبکه چندلایه ژئواکونومیکی پاسخ مناسبی به فشارهای محیطی است که از ناحیه رقبای فرامنطقه‌ای و منطقه‌ای عارض می‌شود و مستلزم آن است که در عین توجه به مزیت نسبی خود به مزایای نسبی محیط همسایگی و منافع مشترک با همسایگان نیز نظری بیفکند. به‌علاوه، ایران می‌باید موافقت‌نامه‌ها و قراردادهای دوجانبه با هریک از همسایگان واقع در مسیر کریدورهای کمربند-راه را به‌گونه‌ای تنظیم کند که به بهینه‌سازی پیوندهای زیرساختی و یکپارچه‌سازی فنی منجر شود؛ تا از این رهگذر، مسیرهای ترانزیتی بین‌المللی و شبکه زیرساختی را بگستراند و گام‌به‌گام همه مناطق آسیا، اروپا و آفریقا را به هم متصل سازد. موفقیت ایران در بازتعریف موقعیت ژئواکونومیکی خود در زنجیره ارزش چین‌محور به همگام‌سازی و یکسان‌سازی پیوندهای ترانزیتی و سیاست‌های صنعتی، همگرایی مالی و ارتباط گسترده با همسایگان (بلافصل یا پیرامونی) بستگی دارد.

ایران علاوه بر هم‌افزایی با چین و همسایگان مشارکت‌کننده در ابتکار کمربند-راه، می‌باید به هم‌افزایی با روسیه و کشورهایی که در اتحادیه اقتصادی اوراسیا عضویت دارند، نیز مبادرت ورزد. این مهم مستلزم هم‌افزایی با روسیه از طریق پیونددهی ابتکار کمربند-راه به این کشور در قالب اتحادیه اقتصادی اوراسیا است. اگر بنابر تمایل این قدرت‌های نوظهور جهت بهره‌گیری از موقعیت ژئواکونومیک و ژئوپلیتیک ایران و نفوذ منطقه‌ای آن گذارده شود، به نظر می‌رسد ظرفیت‌هایی معنادار برای نه تنها گسترش روابط دوجانبه با چین و روسیه بلکه ارتقای آن تا سطح روابط سه‌جانبه نیز وجود دارد. افزون‌بر این، با توجه به رقابت ترکیه و تلاش آن برای تغییر ساختار ژئوپلیتیکی قفقاز جنوبی و محروم‌سازی ایران از مواهب ژئواکونومیکی منطقه، هم‌افزایی پیش‌گفته ضمن همگرایی، درگیر الگوی جدید واگرایی و منازعه در آسیای مرکزی، قفقاز و اوراسیا نیز خواهد شد.

۱. کریدور لاجورد، افغانستان را از مسیرهای ترکمنستان، آذربایجان، گرجستان و ترکیه به اروپا وصل می‌کند و ایران را از مرزهای شمالی دور می‌زند.

۲. کریدور اقتصادی هند-خاورمیانه-اروپا یا کریدور آی‌مک (IMEC) معطوف به توسعه اقتصادی از طریق اتصال و یکپارچه‌سازی اقتصادی بین جنوب آسیا، خلیج فارس و اروپا است. مسیر پیشنهادی کریدور میان هند و اروپاست که از امارات متحده عربی، عربستان سعودی، اردن، رژیم صهیونیستی و یونان عبور کرده و ایران را از جنوب دور می‌زند.

مدل ژئوپلی‌نومیک سیاست چندهمسایگی ایران بر محور شبکه‌سازی درون منطقه‌ای و بین منطقه‌ای را می‌توان مطابق جدول زیر صورت‌بندی کرد:

جدول ۲: مدل ژئوپلی‌نومیک سیاست چندهمسایگی شبکه‌ای ایران

شبکه‌های منطقه‌ای	مرزهای همسایگی ایران	گرایش‌های سیاست خارجی	محورهای ژئوپلی‌نومیک	جهت‌گیری‌های چندانگانه
آسیای مرکزی	مرزهای شمال شرقی	روسیه‌گرایی و آسیای مرکزی‌گرایی	اقتصادمحوری و امنیت‌گرایی	همکاری‌آمیز
قفقاز جنوبی	مرزهای شمال غرب‌وز	قفقاز‌گرایی و یوروگرایی	امنیت‌محوری و اقتصاد‌گرایی	رقابت‌گرا
آسیای جنوب غربی	مرزهای شرقی	افپاک‌گرایی ^۱	امنیت‌محوری و اقتصاد‌گرایی	رقابت‌گرا
آسیای جنوبی و شرقی	مرزهای شرقی و جنوب شرقی	هند‌گرایی و چین‌گرایی	اقتصادمحوری	همکاری‌آمیز
آسیای غربی	مرزهای جنوبی و جنوب غربی	عربی‌گرایی-رژیم صهیونیستی‌ستیزی	امنیت‌محوری و اقتصاد‌گرایی	همکاری/ نزاع مقاومت‌گرا

منبع: یافته‌های نگارنده

۴. دلالت‌های راهبردی ژئوپلی‌نومیک سیاست چندهمسایگی ایران

ایران می‌باید ظرفیت‌های ژئوپلیتیکی-ژئواکونومیک (ژئوپلی‌نومیک) را در محیط همسایگی درهم آمیزد و به شبکه‌ای گسترده از روابط متقابلاً وابسته^۲ منطقه‌ای شکل دهد. چنین بایسته‌ای یک چهارچوب دیپلماتیک شبکه‌ای می‌طلبد که به گونه‌ای هدفمند روابط چندموضوعی (کریدورها، ترانزیت و گره‌گاه‌ها) با همسایگان مختلف را پیش ببرد. بر این اساس، دلالت‌های سیاست‌گذارانه معطوف به محیط پرهمسایگی با اتکا به ظرفیت ژئوپلی‌نومیک استنتاج می‌شود.

۱. «افپاک» (AfPak) را نخستین بار «ریچارد هالبروک» نماینده ویژه اوباما در امور افغانستان و پاکستان ابداع کرد.

2. Interdependently

۴-۱. چندجانبه‌گرایی چندموضوعی

مدل ژئوپلی‌نومیکسی سیاست چندهمسایگی می‌باید راهبردی مبتنی بر چندجانبه‌گرایی در چند حوزه موضوعی اتخاذ کند تا از یک‌سو در محیط پرهمسایگی و چندمنطقه‌ای فراتر از دوجانبه‌گرایی به چندجانبه‌گرایی متناظر با پیچیدگی شبکه‌های متداخل منطقه‌ای محاط بر ایران گسترش یابد و ازسوی دیگر علاوه بر موضوعات سیاسی جایی برای موضوعات اقتصادی نیز بگشاید. در این راستا، ایران باید خرده شبکه‌های منطقه‌ای و پویش‌های بین منطقه‌ای را از تغییر ساختارهای ژئوپلیتیکی-ژئواکونومیکسی همسایگی خود (مثلاً در قفقاز جنوبی پس از جنگ سوم قره‌باغ یا در مرزهای شرقی پس از بازقدرت‌یابی طالبان) بازدارد (Mahrough, 2023, p.306).

تحقق چنین مهمی مستلزم آن است که شبکه‌ای‌سازی روابط «مختلف» با همسایگان «متعدد» انعطاف‌پذیر باشد تا شوک‌های ناشی از پیچیدگی تحولات را جذب کرده، از بحران‌ها برای یافتن نقاط تقاطع و تعادل جدید استفاده کند. ازسوی دیگر، راهبرد چندجانبه چندموضوعی باید در بستر ژئوپلیتیک به تعادل رسیده، بر منافع اقتصادی درهم‌تنیده با کشورهای همسایه و هم‌جوار تمرکز یابد. بر این اساس، محورهای راهبرد چندجانبه‌گرایی چندموضوعی که مبتنی بر روابط درهم‌تنیده و وابسته‌ساز شبکه‌ای است را می‌توان بدین شرح فهرست کرد:

- ❖ تمرکز بر راه‌حل‌های ایجابی و پاسخ‌های توأمان به نیازهای اقتصادی-توسعه‌ای و استراتژیک ایران و نیازهای راهبردی قدرت‌های نوظهور و کشورهای همسایه؛
- ❖ ذی‌نفع‌سازی کشورهای همسایه و قدرت‌های نوظهور در قدرت‌یابی مسالمت‌آمیز ایران؛

- ❖ مدیریت رقابت‌های راهبردی از طریق مهار شبکه‌ای و بهره‌گیری از گره‌های ارتباطی چندموضوعی (Karimi; Khoshkar, 2024, p.107)

- ❖ نهادگرایی منطقه‌ای و بین منطقه‌گرایی برای پیوستن به زنجیره ارزش چین محور و شبکه‌های متداخل منطقه‌ای به‌منظور کاستن از آسیب‌پذیری ناشی از محدودسازی کشور به یک زنجیره ارزش؛

- ❖ اتخاذ سیاست‌های منطقه‌محور بر اساس نیازسنجی در شبکه‌های متداخل محیط هم‌جوار در چهارچوب دیپلماسی شبکه‌ای همسایه‌محور، به‌منظور بهره‌گیری از بازارهای سرمایه‌پذیر و پرجمعیت همسایگان و جبران سهم نازل کشور از تجارت منطقه‌ای و جهانی؛

♦ بهره‌گیری از مزیت‌های جغرافیایی و امنیتی برای ایفای نقش واسطه‌گری و ترانزیت بین شرق-غرب و شمال-جنوب (Noorali; Ahmadi, 2022).

۴-۲. هم‌افزایی راهبردی بین شبکه‌ای

استراتژی ژئوپلی‌نومیک سیاست چندهمسایگی شبکه‌ای مستلزم دیپلماسی مبتنی بر کلان‌راهبرد است تا به وضعیت جدیدی از هم‌افزایی راهبردی بر اساس پیونددهی شبکه‌ها در مناطق متداخل نائل آید. اولین گام دیپلماتیک «توزیع جریان‌های ارتباطی با پیوند به واحدهایی است که از موقعیت محوری در نظام‌های منطقه‌ای برخوردارند» (Mahroug, 2023, p.306).

از آنجا که توانمندی‌ها در سطوح جغرافیایی و موضوعی پراکنده‌اند، هم‌افزایی راهبردی ابتدا در شبکه‌های ژئوپلیتیک صورت می‌پذیرد که مستلزم شناسایی شرکا و رقبای استراتژیک و ترسیم نقشه متحدان استراتژیک بر مبنای منابع و منافع مشترک در نقاط متداخل منطقه‌ای است. تعامل سیستمی ایران با چین و روسیه که از نظم بین‌المللی موجود ناراضی هستند، هم‌افزا است. علایق متقابل مسکو و پکن درباره منافع امنیتی، اقتصادی و نهادی به اضافه تهدیدهای امنیتی تروریسم، افراط‌گرایی و گروه‌های فراملی و غیردولتی در آسیای مرکزی، قفقاز و آسیای جنوبی به سیاست‌های نسبتاً هماهنگ با آن‌ها انجامیده که نقش مؤثری در موازنه منطقه‌ای ایفا کرده است (Safari; Ahmadi; Barzegar, 2020: 104). ایران می‌تواند فضای ژئوپلیتیکی خود را با محیط ژئواستراتژیک آن‌ها همگرا سازد تا منافع اقتصادی و امنیتی خود و شرکا را در معرض تأمین قرار دهد. شراکت راهبردی ایران-روسیه-چین می‌تواند بر مکانیسم‌های اقتصادی نظیر شبکه تولید، حمل‌ونقل یا موضوع‌های سیاسی-امنیتی متمرکز شود.

نکته درخور تأمل در هم‌افزایی ژئوپلیتیکی با قدرت‌های نوظهور آن است که ایران می‌باید از موازنه‌گرایی فراتر رفته و سیاست بین‌منطقه‌ای و برون‌منطقه‌ای خود را به «توازن رابطه‌ها» (Shih et al., 2019) ارتقا دهد. در راهبرد جدید که تصویرگر سیاست متوازن خواهد بود، ایران نظاره‌گر شرکای متعدد و متنوع گشته و از انحصار شراکت با شرکای محدود رهایی می‌یابد. سیاست موسوم به مصون‌سازی که بیشتر همسایگان ایران به‌ویژه همسایگان کلیدی در پیش گرفته‌اند، برآورنده همین مقصود بوده، آن‌ها را از عواید سیاسی و اقتصادی چشم‌گیری منتفع ساخته است. بنابراین، استراتژی ژئوپلی‌نومیک سیاست چندهمسایگی در ابعاد ژئوپلیتیکی ناگزیر است از جغرافیای

بلافاصل ایران فراتر رود و به روابط متوازن بین منطقه‌ای (چین و روسیه) و برون منطقه‌ای (اروپا و غرب) دست یابد.

جزء دیگر هم‌افزایی راهبردی، هم‌افزایی شبکه‌های ژئواکونومیکی است که از طریق توسعه زیرساخت‌های حمل‌ونقل با توجه به موقعیت ایران به‌عنوان چهارراه جغرافیایی مناطق متداخل حاصل می‌شود. این موقعیت اقتضای شراکت استراتژیک با کشورهای همسایه و یافتن شرکای استراتژیک منطقه‌ای را دارد. با توجه به اهمیت منابع منطقه‌ای و ارزش استراتژیک آن‌ها در هم‌افزایی ژئواکونومیکی می‌توان خاطرنشان ساخت که ایران از موقعیت محوری در دو مرکز مهم انرژی جهان یعنی خلیج فارس و دریای خزر برخوردار است که می‌تواند سه شبکه اصلی مصرف‌کننده انرژی یعنی شبه‌قاره هند، چین و اتحادیه اروپا را تغذیه کند (Sinaee; Mahroug; Mozdkhah, 2023, p.170).

همچنین موقعیت ترانزیتی ایران و دسترسی به دریاهای آزاد، بدان خصلت گره‌گاهی برای کشورهای خشکی‌پایه آسیای مرکزی، قفقاز و افغانستان و پیونددهندگی استراتژی قدرت‌های شمالی (روسیه)، جنوبی (هند)، شرقی (چین) و غربی (اروپا) بخشیده است. ایران به‌واسطه بندر چابهار که از «نقاط دسترسی» اصلی (به‌همراه بندر گوادر در کریدور اقتصادی چین-پاکستان موسوم به سی‌پک) به آسیای مرکزی-اوراسیا است، کوتاه‌ترین و امن‌ترین مسیر پیوند دهنده شمال-جنوب و شرق-غرب محسوب می‌شود (Noorali, Pishgahifard, 2021, p.61). چابهار به‌عنوان تنها بندر اقیانوسی ایران یکی از گرانیگاه‌های اصلی هم‌افزایی راهبردی است که از ظرفیت شبکه‌ای‌سازی روابط منطقه‌ای برخوردار است. این مهم مستلزم مشارکت همسایگان در ژئوپلیتیک این بندر از طریق گسترش همکاری‌های ترانزیتی، تجاری و دریایی است. اگر بندر چابهار به شبکه خط آهن متصل شود و پس‌کرانه آن توسعه یابد، نقش هاب خلیج فارس و دریای عمان (سواحل مکران) را ایفا کرده، ارتباط نظام‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای را برقرار می‌سازد.

علاوه بر چابهار در جنوب و جنوب شرقی که ایران را به شبه‌قاره هند و از آنجا به جاده ابریشم جدید و شرق دور پیوند می‌زند، ایران در جنوب و جنوب غربی از طریق خوزستان (بندر خرمشهر) به حوزه عربی خاورمیانه، در شمال شرقی از طریق خراسان (مشهد) به آسیای مرکزی و روسیه و در شمال غربی از طریق آذربایجان (تبریز) به قفقاز و اروپا متصل می‌گردد (Khalili, 2019, p.140). بهره‌برداری از این گوشه‌های

ژئوپلیتیکی مستلزم هم‌افزایی ژئواکونومیکی و شناسایی موقعیت گره‌ها^۱ در کلان‌شبکه‌های مناطق متداخل و مرتبط‌سازی آن‌ها از طریق «دیپلماسی گره»^۲ (Kalili, 2019, p.169) است. بدین‌سان، ایران می‌تواند موقعیت مرکزی خود را با وابسته‌سازی امنیت و توسعه اقتصادی کشورهای همسایه به فضای جغرافیایی خود تقویت کرده و با شبکه قدرت جهانی نیز ارتباط یابد.

۳-۴. نهادگرایی منطقه‌ای

بهره‌مندی از ظرفیت‌های نهادی منطقه‌ای همانند عضویت ایران در سازمان همکاری شانگهای، سازمان منطقه‌ای اکو و امضای موافقت‌نامه تجارت ترجیحی با اتحادیه اقتصادی اوراسیا می‌تواند گذار از سیاست خارجی تک‌خطی و دوجانبه را به رویه‌های چندجانبه نهادی مبتنی بر همبستگی بخش‌هایی از صنعت و تجارت با شبکه‌های تولید منطقه‌ای ممکن سازد؛ اما پیچیدگی نظم اقتصادی منطقه در نتیجه ارتباط با شبکه اقتصادی جهانی توأم با چالش‌های ناشی از تحریم‌ها و منزوی‌سازی ایران از ساختار مالی جهانی، در پی سوق دادن ایران به سمت استراتژی‌های اقتصادی منفعل است (Mahroug, 2023: 309). استراتژی ژئوپلی‌نومیک ایران در شکل‌دهی به رویه‌های نهادی در محیط همسایگی می‌باید غیرخطی و انعطاف‌پذیر باشد.

در این میان؛ موقعیت آسیای مرکزی به‌عنوان گرانیگاه ابتکار کمربند-راه و طرح روسیه که بناست از طریق «مشارکت استراتژیک روسیه-چین» زمینه اتصال اتحادیه اقتصادی اوراسیا به این پروژه را فراهم سازد، می‌تواند فرصتی برای ایران باشد تا چندجانبه‌گرایی نهادینه پیشه سازد (Fallahi, 2023). در این صورت، ایران می‌تواند موقعیت کانونی (بینا منطقه‌ای) خود در شبکه چندلایه منطقه (گره‌گاه، شریان و تپش) را به مشارکت استراتژیک اوراسیایی چین و روسیه متصل سازد و دینامیک هم‌افزایی را تقویت کند. پیوند رویه نهادی-اقتصادی به رویه نهادی-امنیتی از طریق سازمان همکاری شانگهای این امکان را برای ایران فراهم می‌آورد. از آنجا که منافع ایران با شرکای استراتژیک و همسایگانش تلفیقی از منافع مشترک، موازی، رقابتی و منازعه‌آمیز است، استراتژی ژئوپلی‌نومیک ایران مستلزم ترسیم هردو مدل همکاری و منازعه در روابط همسایگی است.

1. Nodes

2. Node Diplomacy

نتیجه‌گیری

آن گونه که از مقاله پیش‌رو برمی‌آید، جغرافیای ایران به واسطه موقعیت چندمنطقه‌ای و وفور همسایگی همواره با چرخه‌های قدرت منطقه‌ای و جهانی ارتباط تاریخی پیچیده‌ای داشته و از این‌رو، متضمن فرصت‌ها و چالش‌هایی بوده که ضرورت اتخاذ سیاست خارجی متناظر را آشکار می‌سازد؛ سیاستی که هم به ظرفیت‌های ژئواکونومیکی نظیر انرژی و ترانزیت فعلیت بخشد و هم از چالش‌های ژئوپلیتیکی در مناطق پنج‌گانه اطراف خود در چهار گوشه سرزمینی‌اش دوری و از تصاعد آن‌ها به تهدید جلوگیری کند. سیاست چندهمسایگی مدلی متناظر با چنین ضرورت‌هایی است و سیاست‌گذاران را به استراتژی ژئوپلی‌نومی رهنمون می‌سازد. این استراتژی از یک‌سو چندموضوعی است تا هم فرصت‌ها و ظرفیت‌های ژئوپلی‌نومیکی و هم الزامات و محدودیت‌های ژئوپلیتیکی را دربرگیرد و از سوی دیگر چندسطحی است تا هم علاوه بر روابط دوجانبه با همسایگان به ابتکارات مؤثر چندجانبه‌گرا نیز مبادرت ورزد و آن را در لایه‌ها و سطوح مختلف منطقه‌محور (درون منطقه‌ای و بین منطقه‌ای) به اجرا درآورد. بنابراین، سیاست چندهمسایگی و لازمه استراتژیک آن کاربردی موسع پیدا می‌کنند تا فراتر از جغرافیای بلافصل به همسایگان پیرامونی و قدرت‌های فرامنطقه‌ای نیز تسری یابند.

مطابق این ضرورت‌ها، استراتژی ژئوپلی‌نومی می‌تواند ظرفیت‌های ژئواکونومیکی و محدودیت‌های ژئوپلیتیکی را درهم آمیزد و به شبکه‌ای گسترده از روابط متقابلاً وابسته منطقه‌ای شکل دهد. ارکان این استراتژی بر جهت‌گیری‌های مبتنی بر چندجانبه‌گرایی چندموضوعی، هم‌افزایی راهبردی بین شبکه‌ای و نهادگرایی منطقه‌ای استوار می‌شود. بر این اساس، سیاست چندهمسایگی از یک‌سو متضمن روابط شبکه‌ای می‌گردد تا همسایگان را به موقعیت ژئوپلیتیک-ژئواکونومیک ایران وابسته می‌سازد؛ به گونه‌ای که نادیده‌نگاری آن به مقوله‌ای پرهزینه تبدیل شود، از سوی دیگر مستلزم دیپلماسی شبکه‌ای است تا در شرایط سیالیت الگوهای روابط درون منطقه‌ای که طیفی از همکاری تا رقابت را دربرمی‌گیرد، زمینه همگراسازی روابط ایران در محیط‌های همسایگی را فراهم سازد.

فهرست منابع

- بایزیدی، رحیم؛ سعید میرترابی (۱۴۰۳)، *نظام تحریم‌گرایی و اقتصاد سیاسی تحریم در سیاست داخلی و خارجی آمریکا: واکاوی اثربخشی و چالش‌های تحریم‌گرایی آمریکا*، فصلنامه روابط خارجی، ۱۶ (۲)، صص ۶۲-۲۹
- فلاحي، احسان (۱۴۰۲)، *روابط جمهوری اسلامی ایران و اتحادیه اقتصادی اوراسیا*، تهران: مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی
- حافظ‌نیا، محمدرضا (۱۳۹۶)، *اصول و مفاهیم ژئوپلیتیک*، مشهد: کتاب پاپلی
- مرکز پژوهش‌های اتاق ایران (۱۴۰۲)، *امنیتی‌شدن زنجیره‌های جهانی ارزش و چشم‌انداز تجارت جهانی (روند پژوهی اقتصاد سیاسی جهانی)*، تهران: اتاق بازرگانی، صنایع، معادن و کشاورزی ایران
- کریمی، غلامرضا؛ عباسی خوشکار، امیر (۱۴۰۳)، *کلان روندهای نوظهور نظم‌ساز در منطقه غرب آسیا و دگردیسی در سیستم کنترل واحدهای دولتی*، فصلنامه روابط خارجی، ۱۶ (۳)، صص ۹۱-۹۱۱۱۸
- خلیلی، محسن (۱۳۹۷)، *ایران پرهمسایه و سیاست خارجی چندهمسایگی*، پژوهش‌های جغرافیای سیاسی، ۳ (۱۱)، ۱۴۶-۱۲۳
- نورعلی، حسن؛ احمدی، سید عباس (۱۴۰۱)، *واکاوی نقش ژئوپلیتیکی ایران در کریدورهای بین‌المللی و ارائه مدل «ایران، هارتلند کریدوری جهان»*، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۵۴ (۳)، صص ۱۱۸۷-۱۱۶۱
- نورعلی، حسن؛ سحرالسادات، موسوی‌نسب (۱۴۰۲)، *ژئوپلیتیک اتصال: شکل جدید رقابت قدرت در قرن بیست و یکم*، فصلنامه روابط خارجی، ۱۵ (۴)، صص ۲۳۸-۲۰۱
- نورعلی، حسن؛ پیشگاهی فرد، زهرا (۱۴۰۰)، *نظریه ساختار ژئوپلی‌نومیک نظام جهانی*، پژوهش‌های جغرافیای انسانی، ۶ (۳)، صص ۸۳-۵۹
- صفری، فرزانه؛ احمدی، حمید؛ برزگر، کیهان (۱۳۹۹)، *ایران و محور چین-روسیه در آسیای مرکزی*، فصلنامه مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز، ۲۶ (۱۰۹)، صص ۱۳۸-۱۳۰
- سینایی، وحید؛ محروق، فاطمه؛ مزدخواه، احسان (۱۴۰۳)، *ایران و راهبرد همسایگی فعال؛ الگووارگی فرکتالی در سیاست خارجی منطقه‌گرا*، پژوهشنامه ایرانی سیاست بین‌الملل، ۱۲ (۲)، ۱۴۳-۱۸۶
- سلطانی، فرزاد؛ ضرغامی، ابراهیم؛ جاودانی مقدم، مهدی (۱۴۰۱)، *تحلیل راهبردی-امنیتی معادلات قدرت‌های جهانی در بستر ژئوپلی‌نومیک و تأثیر آن بر امنیت ملی ایران*، مطالعه موردی: رقابت و نفوذ در اقیانوس هند، آفاق امنیت، ۱۵ (۵۵)، صص ۱۱-۳۸

References

- Baizidi, Rahim; Seyed Saeed Mirtorabi (2024) The System of Sanctionism and the Political Economy of Sanctions in U.S. Domestic and Foreign Policy: An Analysis of the Effectiveness and Challenges of U.S. Sanctionism, Foreign Relations, Vol. 16, No. 2, <https://doi.org/10.22034/fr.2024.489822.1605> [in Persian]
- Belt and Road Portal (2019) An Overview of Six Economic Corridors and Six Connectivity Networks, <https://eng.yidaiyilu.gov.cn//88409.html>.
- Blackwill, Robert D.; Jennifer M. Harris (2016) War by other means: Geoeconomics and statecraft, Harvard University Press.
- Demko, George J.; William B. Wood (1999) Reordering the World: Geopolitical Perspectives on the Twenty-First Century, Boulder, Colo.: Westview Press.
- Fallahi, Ehsan (2023) Relations between Islamic Republic of Iran and Eurasian Economic Union; From Geoeconomic Opportunities to Geopolitics requirements, Tehran: Islamic Parliament Research Center of The Islamic Republic of Iran [in Persian]
- Fatemi Nejad, Seyed Ahmad (2024) Between Geography and International Relations: Explaining the Neighborhood, Geopolitics Quarterly, Vol. 19, No. 4, <https://doi.org/10.22034/igq.2023.167801> [in Persian]
- Hafeznia, Mohammad Reza (2005) Principles and Concepts of the Geopolitics, Mashhad: Popoli Pub. [in Persian]
- Iran Chamber Research Center (2023) "Securitization of Global Value Chains and the Prospects of World Trade (Trend Analysis of Global Political Economy)", <https://iccima.ir/wp-content/uploads/2023/11/%D8B4.pdf> [in Persian]
- Kamrava, Mehran (2024) Iran's Neighborhood Policy: An Assessment, https://mecouncil.org/publication_chapters/irans-neighborhood-policy-an-assessment/
- Kamrava, Mehran and Ali Bagheri Dolat Abadi (2024) Iran's Neighborhood Policy: Parameters, Objectives, and Obstacles, Middle East Policy, 31, <https://doi.org/10.1111/mepo.12781>
- Karimi, Gholamreza; Amir Abbas Khoshkar (2024) Emerging macro-trends in orderbuilding in the West Asian region and transformation in the control system of government units, Foreign Relations, Vol. 16, No. 3 <https://doi.org/10.22034/fr.2024.481918.1585> [in Persian]
- Kazi, Aftab (2006) Pivotal Pakistan: GCAP and the Geopolinomics of Central Asia's Traditional Indus Basin Corridor, (Paper presented during the International Conference on "Partnership, Trade, and Development in Greater Central Asia", Kabul, Afghanistan, https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/30861929/report_aftab_kazi_eng-libre.pdf?1392170403=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DPivotal_Pakistan_GCAP_and_the_Geopolino.pdf&Expires=1736177752&Signature
- Kazi, Aftab (2007) End of Geopolitics and the Beginnings of Geopolinomics: United States in Central and Southwest Asia in The

- aspects of EU-Central Asia Relations, Berli: Embassy of Kyrgyz Republic and Akademikerbund, Hamburg e.V..
- Kazi, Aftab (2013) Interdependence or a New Political Order in Eurasia: A Geopolinomic Narrative, https://www.academia.edu/5420173/Interdependence_or_a_New_Political_Order_in_Eurasia_A_Geopolinomic_Narrative
 - Khalili, Mohsen (2019) A Full-Neighborhood Iran and a Multi-Neighborhood Foreign Policy, Political Geography Researches Journal, Vol. 3, No. 3. <https://doi.org/10.22067/pg.v3i11.81475> [in Persian]
 - Luttwak, Edward N. (1990) From Geopolitics to Geo-Economics: Logic of Conflict, Grammar of Commerce, The National Interest, No. 20, pp. 17-23, <http://www.jstor.org/stable/42894676>
 - Mahroug, Fatemeh (2023) "Multiplex Network Regionalism; A Theoretical Model for Iran's Multi-Neighborhood Foreign Policy", Geopolitics Quarterly, Vol. 19, No. 2, DOI: 20.1001.1.17354331.1402.19.70.12.5
 - Noorali, Hassan (2024) Geopolinomic codes: Territorial and discursive practices of connectivity networks of political economy, The Geographical Journal, Vol. 190, Issue 4, <https://doi.org/10.1111/geoj.12597>
 - Noorali, Hassan; Abbas Ahmadi (2022) Analysis of Iran's Geopolitical Role in International Corridors, Human Geography Research Quarterly, Vol. 54, No. 3, DOI: 20.1001.1.20086296.1401.54.3.19.4 [in Persian]
 - Noorali, Hassan and Zahra Pishgahifard (2021) Theory of the geopolinomic structure of the world system, Research Political Geography Quarterly, Vol. 6. Issue 3, No. 23, p.: 59-83, <https://doi.org/10.22067/pg.2021.69612.1033> [in Persian]
 - Noorali, Hassan; Sahar sadat Mousavi Nasab Rabori (2024) Geopolitics of connection, a new form of power competition in the 21st century, Foreign Relations, Vol. 15, No. 4, <https://doi.org/10.22034/fr.2024.382244.1342> [in Persian]
 - Pour Esmaeili; Najmīyeh; Hossein Salimi (2023) "The Future of the Regional System of the Middle East and the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran", Geopolitics Quarterly, Vol. 18, No. 4, DOI: 20.1001.1.17354331.1401.18.68.6.8
 - Rodrigue, Jean-Paul; Claude Comtois and Brian Slack (2016) The Geography of Transport Systems, Routledge, DOI:10.4324/9781315618159
 - Safari, Farzaneh; Hamid Ahmadi; Kayhan Barzegar (2020), "Iran and the China-Russia Axis in Central Asia", Central Asia and the Caucasus Studies, Vol. 26, No. 109 [in Persian].
 - Shariatnia, Mohsen (2016) Economic belt of the Silk Road: Chinese value Chain, Foreign Relations Quarterly, Vol. 8, No. 31, DOI: 20.1001.1.20085419.1395.8.3.5.3 [in Persian]
 - Shih, Chih-yu et al. (2019) China and International Theory; The Balance of Relationships, London: Routledge, <https://doi.org/10.4324/9780429423130>
 - Sinaee, Vahid; Fatemeh Mahroug; Ehsan Mozdkhah (2023) Iran and the active neighborhood strategy; Fractal modeling in regional foreign

- policy, Iranian Research Letter of International Politics, vol. 12, No. 2, <https://doi.org/10.22067/irlip.2023.74561.1218> [in Persian]
- Soltani, Farzad; Ebrahim Khoshkar; Mahdi Javdanmoghadam (2022) A Strategic -Secure Analysis of Global Powers in the Context of Geopolinomics and Its Impact on Iran's National Security; A Case Study on Competition and Influence in The Indian Ocean, Journal of Security Horizons, Vol. 2, <https://doi.org/20.1001.1.25381857.1401.15.55.1.8> [in Persian]
 - Wigell, Mikael (2016) Conceptualizing Regional Powers' Geoeconomic Strategies: Neo-imperialism, Neo-mercantilism, Hegemony, and Liberal Institutionalism, Asia Europe Journal, Vol. 14, No. 2 <https://doi.org/10.1007/s10308-015-0442-x>

